ראיון אישי עם פרופסור זיוה שמיר

מאת: יאיר בן־חיים

פרופסור זיוה שמיר מעניקה 'ורד לאמיליה' ידידתו היהודיה-הנוצריה של ויליאם שקספיר

פרופ' זיוה שמיר – צילום לירון אלמוג

ספרה החדש של פרופ' זיוה שמיר - "ורד לאמיליה" - עוסק בין השאר גם בקשריו של שקספיר עם תרבות עם ישראל בתיווכה של ידידתו היהודייה-הנוצרייה. הספר שופך גם אור חדש על מחזהו "היהודי" של שקספיר "הסוחר מוונציה".

פרופסור זיוה שמיר, מכירה את העולם הספרותי העברי לדורותיו, מעורבת בחיי התרבות בארץ, ישבה בוועדות שונות, העניקה פרסים וכיהנה בתפקדים ציבוריים, אבל בראש ובראשונה התמסרה והתמקדה במחקר הספרות העברית ובמחקר ותרגום הספרות האנגלית והספרות הצרפתית, מחקרים אשר הניבו ספרים מרתקים. עבודת הדוקטורט שלה נושאת את השם "שירי ביאליק הראשונים: תיאורם, סיווגם וסימון קווים של התפתחות ותמורה בתוכם" במהלך השנים חקרה ותרגמה את שקספיר, בודלר ואחרים, תרגמה את כל 154 הסונטות של שקספיר שאוגד בספר 'עיני אהובתי' (הקיבוץ המאוחד-2011). בין הסופרים שכתבה אודות יצירתם היו, יל"ג, ביאליק, עגנון, אלתרמן, עמיחי ואחרים בכל מחקריה מקפידה להתמקד ביצירות ולא בעובדות חיים פשוטות. הראיון נערך עימה לרגל צאת ספרה החדש 'ורד לאמיליה' שיצא לאור בהוצאת הקיבוץ המאוחד בשיתוף עם הוצאת 'ספרא' של איגוד הסופרים.

הספר עוסק בחייה של אמיליה בסאנו צעירה יהודייה יפייפיה שהיתה ידידתו של שקספיר, והיותה מחזה לכתיבתו ועל-פי מחקרה של שמיר, כנראה השתתפה בחיבור יצירותיו. אמיליה בסאנו הייתה בת למשפחת אנוסים, שישבה בוונציה. כל בניה היו מחזיקאים מוכשרים שניגנו בארמונו של הדוג'ה. הנרי השמיני שמע עליהם, והזמין אותם להיות נגני החצר שלו. אמיליה היפה והאינטליגנטית הפכה לאחת החצרוניות, וכך נקלעה לפרשת אהבים עם הלורד האנדסון לבית וילובי, שהיה בן-דוד מדרגה ראשונה של אליזבת הראשונה, מלכת בריטניה, ובן אחותה של אן בוליין, אחת מנשותיו של המלך הנרי השמיני. אמיליה אף הרתה לפטרונה וילדה לו בן. למשפחת הכתר נולד אפוא בשוליה האחוריים של חצר המלוכה אחיין יהודי למחצה, לשליש או לרביע.

הלורד שהיה מבוגר מאמיליה בשנים רבות עמד בראש חבורת "אנשי המלך", שהעניקה חסות ומימון ללהקתו של שקספיר.

כך נפגשו ויליאם שקספיר הצעיר ואמיליה בסאנו, ששניהם היו תלויים באותו פטרון, זו מן הצד הרומנטי חזה מן הצד הכלכלי. האם ידידתו היהודייה של שקספיר היא "הגבירה השחורה" משיריו? לאחר שנים רבות שבהן הייתה שרויה באפלת השכחה היא עומדת כיום באור זרקורי המחקר. לפנינו האישה הראשונה באנגליה שהוציא ספר שירים פרי-עטה ומי שסייעה לשקספיר "מאחורי הקלעים" לקבל תמיכה מחצר המלכות. שמה ודמותה משולבים במחזותיו, ואפשר שהיא עצמה שילבה בהם רמזים אישיים בעת שסייעה בכתיבתם. כך הכריזה בסמוי: "הייתי כאן!".

האם אמיליה אכן משכה בחוטים, זוהי ללא ספק השערה המזמינה אותנו להיכנס אל מאחורי הקלעים בחייו של ויליאם שקספיר. יש בכך חידוש גמור בחקר שקספיר, וייתכן שאמיליה בסאנו התנקמה בפטרונה באמצעות ספר שיצא בעילום שם ועד כה לא נודעה זהותו של מחברו.

ראשית, ברכות לספרך החדש 'ורד לאמילה' מעניין אותי מהן הציפיות האישיות שלך מהספר, והאם הוא יתורגם לאנגלית?

תודה מקרב לב על הברכות. לְמה יכול מחבר של ספר לצפות? שיימצאו לו "עשרה צדיקים" - קומץ של קוראים טובים, שהספר יגע בהם ויחולל בהם שינוי, ולו גם שינוי קל שבקלים. הספר נולד, כמו רבים מספריי, אחרי הירידון של עשרות שנים. מ-1970 אני עוסקת בחקר הספרות, ובמרוצת השנים הצטברו חומרים רבים. הבעיה היא שכאשר אני מחליטה לאסוף אותם בספר, תמיד מתברר לי שחסרים בו פרקים התובעים את קיומם. כך, למשל, כשכתבתי על ביאליק והתאטרון בספרי "מעל כל במה" התברר לי שאין לי פרק על תרגומיו של "וילהלם טל" של שילר ושל "יוליוס קיסר" של שקספיר. הפשלתי שרוולים, וחיברתי את הפרקים החסרים. כך יוצא שבכל ספר יש פרקים "ישנים" שכבר ראו אור בכתבי-עת שונים ופרקים חדשים שזה אך נכתבו. כך גם בספרי "ורד לאמיליה". האם הספר יתורגם לאנגלית? אני חושבת שראוי שהוא יתורגם, כי יש בו אבחנות אחדות שהן חידוש גמור בחקר שקספיר, אך אני כבר עוסקת בעניינים אחרים לגמרי וספק אם יהיה לי הכוח והסבלנות לתור אחר מתרגם/ת ראוי/ה ולעבוד אתו/ה על התרגום.

עטיפת הספר: 'ורד לאמיליה'
הקיבוץ המאוחד 2018

מי היתה אמיליה בסאנו?

היא הייתה יפיפייה ממשפחת אנוסים שהתיישבה בעיירה ליד ונציה. אביה ואחיה היו נגנים מחוננים, שנגנו בארמונו של הדוג'ה. הנרי השמיני שמע עליהם והזמין אותם להיות נגני החצר שלו. אמיליה נולדה באנגליה. אמה הייתה אנגלייה, וכל בני משפחת האם היו נגני חצר אף הם. היא התייתמה בגיל צעיר, ונהפכה בלית ברירה לפילגשו של אחד הברונים, הנרי וילובי שמו - בן דוד ממדרגה ראשונה של המלכה אליזבת הראשונה, שופט, נשוי ואב לילדים רבים, מבוגר מאמיליה ב-45 שנה.

כשנודע לו אחרי שנים אחדות שאמיליה הרתה לו, הוא השיא אותה ללא דיחוי לאחד מנגני החצר, אלפונסו לאנייר, שהסכים לקחת את אמיליה המעוברת לאישה (אבל גם הוא נטש אותה לאחר שבתם היחידה אודיליה נפטרה בעודה תינוקת בעריסה). אמיליה נאלצה למצוא את פרנסתה, וכך התחילה כותבת ספרים.

אמיליה נשארה אפוא לבדה עם בנה היחיד, בנו של פטרונה האציל. צחוק הגורל: מאז גירוש היהודים מאנגליה ב-1290 כבר לא היו בה יהודים כמעט 300 שנה, אך בשוליים האחוריים של בית-המלוכה הבריטי נולד תינוק עם דם יהודי.

איך הגעת אל אמיליה בסאנו?

לפני כשבע שנים תרגמתי את כל 154 הסונטות של שקספיר (לספר קראתי "עיני אהובתי"). אחדות מהסונטות מופנות לאהוב גבר, ועל כן ייחסו לשקספיר משיכה לשני המינים. אחר-כך נתגלתה דמותה ומפעליה של ידידתו אמיליה בסאנו, וחוקרים אחדים העלו את האפשרות שאת השירים לנמען הגבר כתבה אמיליה. בדקתי את ספר השירים שלה, והגעתי למסקנה שהסגנון דומה, הריתמוס דומה, הרעיונות דומים, וייתכן שיש להשערה הזאת רגליים. התחלתי לקרוא כל מה שהתפרסם עליה, ולימים יכולתי להוסיף על מה שהתפרסם גם גילויים שלא הגיעו לידיהם של חוקרי שקספיר.

מדוע הגיעו החוקרים למסקנה שאמיליה סייעה לשקספיר?

אי אפשר בראיון להביא את מאות הראָיות שנמצאו. במחזה "אותלו", למשל, מתוארים קופים ותיישים מיוחמים, ותמונה כזאת מצויירת על פרסקו שנמצאת רק בעיירה בסאנו דל גרפה, שם התגוררה משפחת בסאנו, וכנראה אמיליה תיארה לשקספיר את הציור. השם "אותלו" הוא שמו של מטיף ישועי שהתגורר בעיר נידחת זו.

ביצירת שקספיר יש מאות הרמזים מחיקליים בעוד שאצל בני דורו - ידידיו ויריביו המחזאים - יש הרמזים ספורים. אפשר להניח שאמיליה תרמה לו רעיונות שקספיר הוא היחיד בין המחזאים בני דורו שרמז לספר "עיר הנשים" של כריסטין דה פיזאן שהיה אהוב על נשות הארמון ונרמז גם בספרה של אמיליה בסאנו שנשא את השם הלטיני "Salva Deus" ("הודו לאדוני"). כמי שגדלה בחצר המלכות היא נחשפה לספר הזה. גם שקספיר וגם אמיליה רמזו ביצירתם לספר בשם הפטמרון (ספר של 72 סיפורי זימה שחיברה מרגרט מלכת נווארה, תשובה נשית לדקמרון של בוקצ'יו), ספר שגם הוא היה אהוב על נשות החצר.רק אצל שקספיר ואצל אמיליה נזכרת האלה היוונית דיקטינה מהאי כרתים, אבל לא אצל איש מלבדם. בקיצור, יש עשרות ראָיות שהיה שיתוף פעולה ביניהם.

איך גמל שקספיר לאמיליה על הרעיונות והניסוחים שתרמה לו?

כשהייתה אמיליה פילגשו של הנרי וילובי (לורד הנסדון), שהיה ממונה על תקציב התאטראות, היא הכירה את המחזאים החשובים של התקופה (כריסטופר מרלו, ויליאם שקספיר, תומס קיד ועוד), והייתה לה השפעה על גובה המענקים שקיבלו.

ייתכן ששקספיר שילב את שמותיה ושמות בני משפחתה במחזותיו כדי לשאת חן בעיניה, ייתכן שהיא זו שהציעה לו להכניס את שמותיהם כדי שלימים תוכל לומר "הייתי כאן". מכל מקום, האב ב"אילוף הסוררת" נקרא "בטיסטה" כשמו של אביה של אמיליה, הצעיר הוונציאני הזקוק להלואה גדולה ב"הסוחר מוונציה" נקרא "בסאניו" בדומה לשם משפחתה של אמיליה, במחזה "טיטוס אנדרוניקוס" לשני האצילים קוראים "בסניוס" ו"אמיליוס" - שני וריאנטים גבריים של השם "אמיליה בסאנו" ועוד.

מה החידוש שלך בספר "ורד לאמיליה"?

ספרי מנסה לשפוך אור חדש על מחזהו של שקספיר "הסוחר מוונציה" ולהראות שהוא לא יכול היה להיכתב בלי השראת אמיליה בסאנו. אך עיקר החידוש נעוץ בייחוסו של ספר אחר בשם "אוויזה" (ספר פמיניסטי יוצא דופן שיצא בסוף המאה ה-17 בשש מהדורות, תחת שם בדוי) לאמיליה בסאנו. על הספר חתום "הנרי וילובי", כשמו של פטרונה של אמיליה, שכבר לא היה אז בין החיים.

חוקרים חיפשו מישהו אחר בשם זה, ומצאו סטודנט באוקספורד שאינו קשור

המשך בעמוד הבא

Sonnet # 18

Shall I compare thee to a summer's day?
Thou art more lovely and more temperate:
Rough winds do shake the darling buds of May,
And summer's lease hath all too short a date:
Sometime too hot the eye of heaven shines
And often is his gold complexion dimmed;
And every fair from fair sometime declines,
By chance or nature's changing course untrimmed;
But thy eternal summer shall not fade,
Nor lose possesion of that fair thou own'st;
Nor shall death brag thou wander'st in his shade,
When in eternal lines to time thou grow'st:
So long as men can breath, or eyes can see,
So long lives this, and this gives life to thee.

סונטה # 18

הַאֲדַמֶּה דְּמוּתֵךְ לִזְיו יוֹם אָב?
אַתְּה נָאֶה וְאַף מָתוֹן יוֹתֵר;
צִיצֵי סִיוָן תַּחְמֹס סוּפָה בְּיַעַף,
וְקִיץ אַךְ הוּא בָּא, וּכְבָר עוֹבֵר.
יֵשׁ שֶׁתִּבְעַר עֵין הַחַמָּה, תִּיקַד,
יֵשׁ שֶׁיִּכֶּהָ עֵין זְהָבָהּ, יוּעַם,
אַף יֵשׁ שֶׁהַיָּפָה יָפְיוֹ יֹאבַד,
בְּיַד מִקָּרָה אוֹ חֻלְיפוֹת עוֹלָם.
אַךְ אֶת זִיוֵךְ הַזְּמַן לֹא יְכַלֶּה
אוֹצָרוֹת חִנְּךְ לֹא יְשַׁמְטוּ מִיָּד,
הַמָּוֶת לֹא יָהִין לְהִתְהַלֵּל,
כִּי בְּשִׁירַי תְּנַץ דְּמוּתֵךְ לָעַד.
כָּל עוֹד יִהְיֶה אָדָם וְעַיִן לֹא תִּכְהֶה,
יִחְיֶה שִׁירִי וּבוֹ דְּמוּתֵךְ תִּחְיֶה.

לעניין. אני משוכנעת שאמיליה כתבה את הספר, שעליו התנוסס שמו של פטרונה שהעתיר עליה כל טוב אך גם הרס את חייה.

מדוע את חושבת שהיא כתבה את הספר הזה?

* כל שש המהדורות יצאו בחייה של אמיליה בין מותו של הנרי י וילובי פטרונה לבין מותה.
* כולן יצאו בבית דפוס לונדוני שהדפיס תווים, שאמיליה הכירה את בעליו כבת למשפחת נגנים.
* בתקופתה של אליזבת הראשונה היה מסוכן להוציא ספר, כי היו אלפי מרגלים שחיפשו בספרים רמזים קתוליים אסורים, והוצאת ספר על שם אדם שמת פטר את אמיליה מן הסכנה.
* הספר מדבר על נאמנותן של נשים וקובל על שהגברים מאשימים אותן בבוגדנות, שעה שהם הבוגדנים האמיתיים (אמיליה הייתה נאמנה לפטרונה, והוא בגד בה חרק אותה בן-לילה).
* בספר נזכר ויליאם שקספיר בפעם הראשונה. אמיליה הכירה את שקספיר עוד לפני ששמו נודע ברחבי הממלכה.
* מכרת בספר פעמים אחדות כותרת מחזהו המוקדם של שקספיר "Love's Labour's Lost".
* בספר 72 שירים כמספר הסיפורים של ההֶפטמרון שהיה אהוב כאמור על נשות חצר המלוכה, ונרמז בספריהם של אמיליה ושקספיר.

ויש עוד עשרות ראיות טקסטואליות שאותן אני מביאה בספרי.

איך חוקרת ביאליק מגיעה לשקספיר?

למעשה, למדתי ספרות אנגלית וחשבתי שאעסוק בתרגום, אך החיים "שיבשו את התכנית" והובילו אותי לחקר ביאליק. אני רואה דמיון בין השניים: שני גאונים שנולדו במקום נידח למדי, למשפחה ללא רקע למדני. גם לא הייתה להם השכלה מסודרת. כל בני עמם מכירים אותם, אך אינם יודעים בדיוק מי הם היו (פרטי חייהם לוטים בערפל). הדרמה האנגלית אינה גרועה בכלל,

ובכל זאת לא הי מי שישווה לשקספיר, וכך גם אצלנו: אין מישהו שישווה לביאליק. תופעה גאונית כזאת מתרחשת בחייו של עם פעם בחמש מאות או באלף שנים. שקספיר וביאליק לא למדו, והיום חוקרים רבים "ממיתים את עצמם באוהלה של תורה" כדי להבין את סוד גאוניותם.

איך נבחר שם הספר ולמה?

בדרך-כלל אני היא זו שבוחרת לחבריי שמות לספריהם (לרוב עמיתיי אני היא זו שבחרה בעבורם את הכותרת האנגלית של ספריהם). ואולם, הפעם עמיתי ד"ר שמואל טרטנר הוא שהציע לי את הכותרת "ורד לאמיליה" על-פי כותרתו הידועה של ויליאם פוקנר "ורד לאמילי". קיבלתי את הצעתו ברצון. כמו אמילי של פוקנר גם אמיליה הייתה אישה אינדיווידואליסטית, תקיפה וחסרת פשרות. כמוה היא הייתה קרבן של עולם פטריארכלי שראה באישה כלי שרת של עולם הגברים והתבונן בה בעיניים מִיזוֹגֶנִיּוֹת*. אמיליה בסאנו כתבה כמה וכמה נאומי סנגוריה נלהבים על הנשים, שבהם הנשים עולות בכל פרמטר על הגברים המשעבדים אותן לרצונותיהם, אך אפילו היא לא העזה "לשבור את כל הכלים". ספרו של פוקנר פותח בהלוויתה של אמילי, ואני שואלת את עצמי מי השתתף בהלוויתה של אמיליה שבעלומיה חלשה (מאחורי הקלעים) על חיי התרבות והאמנות באנגליה האליזבתנית? האם היו בה יותר מאשר הכומר ובנה היחיד, מזכרת עוון לימים שבהם שימשה פילגשו של הלורד הנרי וילובי, בן-דודה של המלכה אליזבת הראשונה?

האם לצורך המחקר התייעצת עם קולגות מהארץ או בחו"ל?

נועצתי בעשרות ספרים ומחקרים שנכתבו על אמיליה בסאנו, אך פעולות המחקר והכתיבה היו תמיד ותמיד תהיינה עבודת "סולו". ואף זאת: גם בעולם הגדול מתעניינים היום באמיליה בסאנו בעיקר מן הצד הביוגרפי או מן הצד הפמיניסטי. ספרי על אמיליה בסאנו, כמו רוב ספריי בחקר הספרות, עוסק בעיקר בטקסטים שלה ושל שקספיר ובנקודות הזיקה ביניהם.

בזמן המחקר, האם הרגשת שאת משלימה חלק בפאזל היסטורי?

כן, זו בדיוק הייתה התחושה. כדאי לדעת שאפילו דמויות מפתח בספרות כמו שקספיר בספרות האנגלית וביאליק בספרות העברית הם עדיין בגדר חידה. איך ייתכן ששני ענקים אלה נולדו במקום נידח למדיי, למשפחה פשוטה למדיי, ללא דינסטיה מכובדת וללא מסורת של למדנות? לשניהם לא הייתה השכלה מסודרת, ושניהם מיעטו לספר על עצמם (כתיבתו הכמו-אוטוביוגרפית של ביאליק אינה אלא מיתוס אישי ולא סיפור חייו הממשי). שניהם הגיעו לפסגה בגיל צעיר, ונשארו בה כל ימיהם. גם כיום, שנים רבות לאחר מותם, אין בספרות האנגלית

* שנאת נשים

עטיפת הספר 'עיני אהובתי' - הוצאת הקיבוץ המאוחד

ויליאם שקספיר

סונטות מתך הספר: **'עיני אהובתי'** בתרגומה של פרופסור **זיוה שמיר**. – הוצאת הקיבוץ המאוחד 2011

"עֵינַי אֲהוּבָתִי אֵינָן כַּשֶּׁמֶשׁ; / אַלְמֹג אָדֹם מִפִּיהָ בַּשָּׁשַׁר; / וְאִם צָחֹר הַכְּפוֹר, שָׁדֶיהָ כֶּמֶשׁ; / וְשַׂעֲרָהּ? חַבְלֵי שְׁחוֹר עַל רֹאשָׁהּ. / יֵשׁ שׁוֹשַׁנִּים נֻמְּרוּ שָׁנִי וָשֶׁלֶג, / אַךְ לֹא עַל לְחָיֶיהָ, כִּמְדֻמֶּה, / וְיֵשׁ אַף נִיחוֹחוֹת טוֹבִים מֵאֵלֶּה, / שֶׁמִּקַּרְבָּהּ בּוֹקְעִים עִם הֲבַל פֶּה. / אֹהַב אֶת צְלִיל קוֹלָהּ, אַךְ שִׁבְעָתַיִם / עָרֵב מִמֶּנּוּ קְהַל יוֹדְעֵי נַגֵּן; / אֶתְמַהּ אֵיךְ תְּהַלֵּךְ בַּת הַשָּׁמַיִם, / שֶׁלִּי תַּצִּיג אֶת כַּף רַגְלָהּ הָכֵן. / אַךְ חֵי מְרוֹמִים, טוֹבָה הִיא מִזָּהָב, / לֹא אֲפָפוּהָ דִּמּוּיֵי כָּזָב" [סונטה #130].

***

"עֵת עֲרִיצָה, הַקְהִי טַלְפֵי אֲרִי, / שֶׁהַיְקוּם יִבְלַע צְפִיעוֹת בְּפִיו; / תִּלְשִׁי מֵהַנָּמֵר נִיב אַכְזָרִי, / אֶת עוֹף הַחוֹל בְּמוֹ דָמָיו שִׂרְפִי. / כַּסִּי אֶת הָעוֹנוֹת יָגוֹן, מָשׂוֹשׂ, / עֲשִׂי מַה שֶּׁתֹּאבִי, קַלַּת אֶבְרָה, / לַחֶלֶד הַהוֹלֵךְ אֱלֵי מְסוֹס; / רַק בְּאֶחָד אַל נָא תִּגְעִי לְרָע. / בְּחֶרֶט אַל תָּעֵזִּי בְּמִצְחוֹ / שֶׁל אֱהוּבִי קִמְטֵי זִקְנָה שַׂרְטַט; / הָנִיחִי לוֹ לַחֲמֹק, יִהְיוּ נִצְחוֹ / וְחֵן פָּנָיו לְדוֹר וָדוֹר מוֹפֵת. / כִּי גַם אִם לוֹ תָּרֵעִי, דְּעִי כִּי אָז / יִחְיֶה הוּא בְּשִׁירִי צָעִיר וָעַז" [סונטה #19].

***

"הַבַּט בָּרְאִי, אֱמֹר אִם זֶה הָעֶלֶם / לֹא בָּאָה עַת שֶׁזִּיו פָּנָיו יַכְפַּל; / אִם עַד מְהֵרָה לֹא יַעֲתַק הַצֶּלֶם, / אַתָּה מַחִיק אִמּוֹ גּוֹזֵל עוֹלָל. / אַי הַנַּאוָה תַּהִין לֹא לְשַׂדֵּד / תַּלְמֵי רַחְמָהּ עַד כֹּה נוֹתְרוּ סְגוּרִים? / אַיֵּה הַכְּסִיל שֶׁאֶת עַצְמוֹ חוֹמֵד, / עַד כִּי יוֹתִיר עוֹלָם בְּלֹא גּוּרִים? / אַתָּה רְאִי אִמְּךָ, וּבוֹ נִטְמַן / אֲבִיב יָמֶיהָ עוֹד כֻּלּוֹ בַּזֹּהַר, / וְגַם אַתָּה, מִבֵּין צְרִיחֵי הַזְּמַן, / תִּרְאֶה בְּזִקְנָתְךָ אֶת אַשׁ הַנֹּעַר. / אַךְ אִם תִּחְיֶה בְּלִי לְהוֹתִיר עָנָף, / צִלְּךָ יָעוּף, לֹא יִזָּכְרוּ פָּנָיו" [סונטה #3].

מי שישווה לשקספיר ואין בספרותינו מי שישווה לביאליק. על כן, כל משבצת שניתן למלא ב"פאזל" המצרף נתונים על חייהם ועל יצירותיהם של סופרי ענק אלה הוא בעיניי הישג חשוב.

יש תוכניות לתרגום או מחקר חדש?

מאחר שספריי הם, כאמור, תוצאה של עשרות שנות מחקר, לא יפליא אותך לשמוע שיותר ממחקר אחד מחכה להשלמתו. יש לי כמה וכמה מחקרים לא גמורים. איזה מהם יבשיל ראשון ויראה אור בספר? קשה להתחייב. יש במגרה גם תרגומים רבים שעדיין לא ראו אור בספר, אך הם לגביי בחשיבות משנית. גם מלאכת התרגום כרוכה באתגרים גדולים מאוד, אך אינני יודעת אם מתרגם המוצא פתרון תרגומי מזהיר יכול לשמח כמו חוקר שנתגלגלה לידו תגלית מרעישה שאיש לא גילה אותה לפניו.

לא פעם קרה שאגב השלמתו של ספר מחקר אחד נתגלה לעיניי לפתע עניין חדש שגרם לי לנטות הצדה מן המסילה, לזנוח את המחקר המונח על האבניים ולעסוק במחקר החדש מתוך אינטנסיביות רבה עד להשלמתו. אינני שייכת לאותם חוקרים שיש להם "תכנית חומש" שאותה הם משלימים באדיקות, פרק אחר פרק, מבלי לסטות ימינה או שמאלה. הגיחות הלא צפויות מן הדרך מזמנות בעיניי את החוויות המסעירות ביותר.

למען האמת אינני יודעת איך היו מתנהלים חיי בלי העיסוק בחקר הספרות. בסוף חורף 1969 ראיתי בעיתון "הארץ" מודעה נדירה המכריזה: "דרושים חוקרי ספרות". עניתי עליה, ובאותו רגע נשתנה מְהֻלָּךְ חיי. הוכנסתי בבת-אחת אל מבוכיו של ארמון רב-תפארת, שהחומה האפורה המקיפה אותו מסתירה מעוברי-האורח את גודלו, את יופיו ואת שלל נפלאותיו. אין ספק, חקר הספרות התגלה בדיעבד כמקצוע המעניין ביותר שיכולתי לאחל לעצמי ■